

worden; een praktijk die thans, welstaanshalve en ter voorkoming van bloedvergieting, in zoover gewijzigd is, dat men den Vorst, ook al blijft hij volkomen binnen de grenzen zijner wettige bevoegdheid, zoodra hij niet genoegzaam buigt, in plaats van hoofd of troon, het geld ter regeering onmisbaar ontnemt. Niet de rede, maar de overmacht zegeviert over den redelijken mensch, wiens inzicht van dat der machthebbenden verschilt.

En werd nu de mensch, al kan hij dan anderen niet binden, zelf nog maar gebonden door zijne rede! Maar ook dit is eene illusie. De mensch onderwerpt zich niet aan wetten die hij zich zelven gesteld heeft, zoodra deze hem hinderlijk beginnen te worden. Het „herzie u zelven” is voor hem die geen vast steunpunt buiten zich zelven heeft, even onmogelijk, als het voor Archimedes was de aarde op te heffen, zoolang hij voor zijn hefboom geen steunpunt buiten de aarde had, of het voor den schoolknaap is zijn opstel van fouten te zuiveren zonder behulp van lexicon en grammatica. „*Gij zult* is van ouds de voorwaarde geweest van 's menschen bestaan; wee den mensch, wanneer enkel het *ik wil* zijn leidsman wordt,” schrijft Carlyle (13) terecht.

Welk is, bij de erkenning van de rede als hoogste gezag, het verband tusschen het recht en God? Of er een God is, is voor de kennis en de ontwikkeling des rechts onverschillig, zoo luidt het antwoord. 's Menschen rede is de eenige kenbron voor de kennis, zoowel van het recht als van God zelven. Men geeft niet toe dat de rede, om tot ware kennis, zoowel van God als van het recht te geraken, beginnen moet zich Gode te onderwerpen; erkenning van het bestaan van God kan niets anders zijn dan het gevolg van de eischen der menschelijke rede; onderwerping aan de godsidee kan misschien volgen op, onderwerping aan God mag nooit voorafgaan aan die erkenning. Voor dien God, postulaat der rede, een begrip, geen levende God, kan de denker soortgelijken eerbied hebben, als hij heeft voor elke andere